

SZERKESZTŐI ÜZENET

ÉRTESÍTJÜK KEDVES ELŐFIZETŐINKET, hogy ez évben JESZENSZKY GÉZA: *Az elveszett presztízs c. könyvét* küldjük nekik ajándékul.

SZERETETTEL MEGHÍVJUK OLVASÓINKAT 1994. szeptember 23-án, a Kossuth Klubban tartandó estünkre. Vendégünk SCHMIDT MÁRIA történész, aki a lapunk ezévi márciusi-áprilisi számában megjelent, *A Rajk-per és az amerikai kapcsolat c. írása* nyomán tart előadást.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK:

BUDAPESTEN:

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET V., Piarista köz 1.
B.PEST SZÉKESFŐVÁROS KÖNYVESHÁZ VI., Király u.50.
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ VII., Rákóczi út 14.
ÍRÓK BOLTJA VI., Andrássy út 45.
LITEA KÖNYVESBOLT I., Hess András t. 4.
PETŐFI KÖNYVESBOLT II., Margit krt. 7.
PONT KÖNYVESBOLT V., Mérleg u. 6.
STÚDIUM AKADÉMIA KÖNYVESBOLT V., Váci u. 22.
SZÁZADVÉG KÖNYVESBOLT V., Veres Pálné u. 4-6.
A BALASSI KIADÓ KÖNYVESBOLTJÁBAN II., Margit u. 1.
korlátozott számban korábbi számaink is kaphatók.

VIDÉKEN A HÍRLAPKIADÓ RT. KÖNYVESBOLTJAI:

SZEGED, Fekete Sas u. 19.; PÉCS, Jókai u. 25.

MAGYAR SZEMLÉ

Főszerkesztő: KODOLÁNYI GYULA

Szerkesztő: CZAKÓ GÁBOR

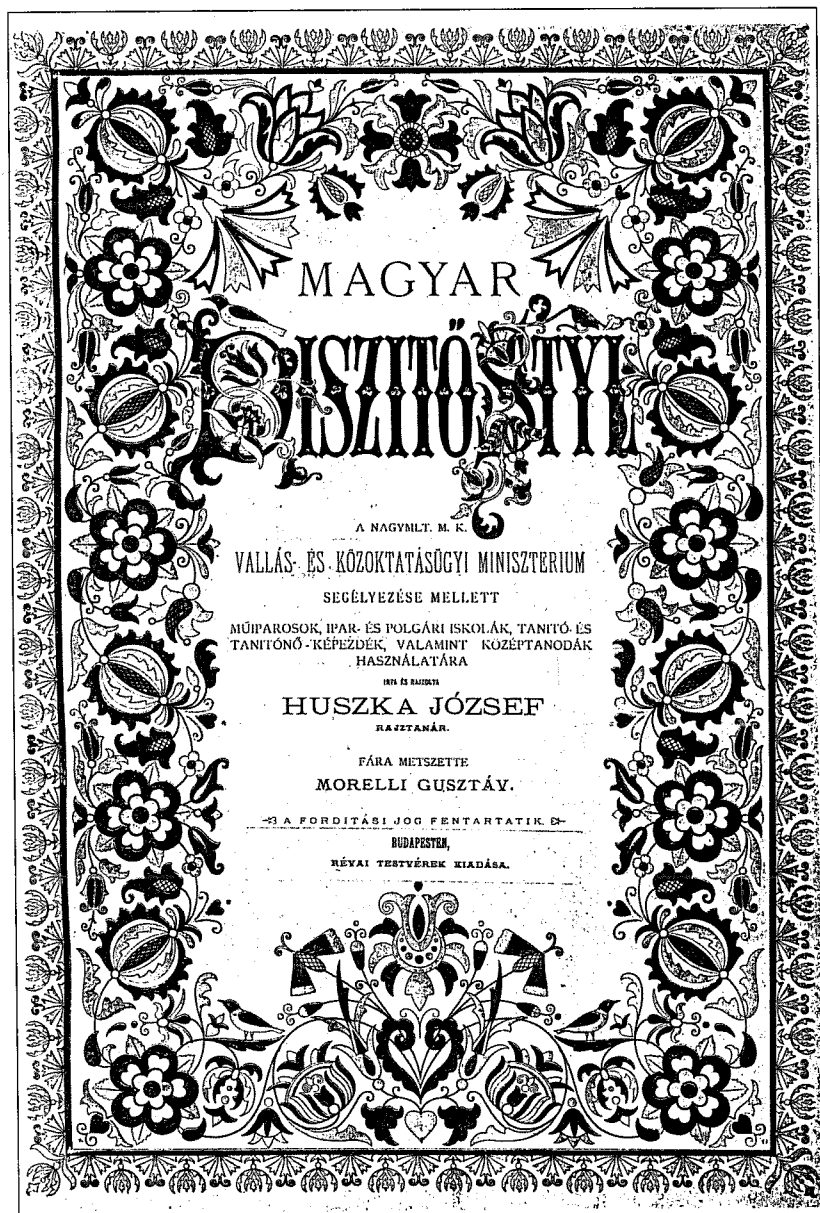
Szerkesztőbizottság: BORBÁNDI GYULA, CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ,
KINDLER JÓZSEF, MELLÁR TAMÁS, MOLNÁR GUSZTÁV,
SZABADOS GYÖRGY, SZŐCS GÉZA, DR. VARGA CSABA

Szerkesztőség: BANGA FERENC, IZINGER ANNA,

LOVAS LAJOS, NYIRI JÁNOS

Szerkesztőségi titkár: ARANY EMILIA

ÚJ FOLYAM III. 9. SZÁM	BUDAPEST	1994. SZEPTEMBER
MOLNÁR ATTILA	BEVEZETÉS A TUDLIB TANULMÁNYOZÁSÁBA	899
LUKÁCS BÉLA	AZ INGA LENDÜLÉSE UTÁN	914
CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ S. MOLNÁR EDIT PONGRÁCZ TIBORNÉ UTASI ÁGNES	CSALÁDI ÉRTÉKEK — CSALÁDI NORMÁK	918
MÓRO CZ ZSOLT	ÁTVÁLTOZÁSOK ÉS POKOLJÁRÁSOK	932
JURECSKÓ LÁSZLÓ	HUSZKA JÓZSEF, A MAGYAR STÍL ELŐHARCOSA	940
BERÉNYI DÉNES	FELELŐSSÉGÜNK A VILÁG JELENÉÉRT ÉS JÖVŐJÉÉRT	949
VERES SÁNDOR- KAPÁS ISTVÁN	A LÉLEKMENTÉS FELELŐSSÉGE	961
FÁY ZOLTÁN	MINDSZENTY BÍBOROS NEW BRUNSWICKBAN I.	978
PÁL JÓZSEF	HAMVAS ENDRE CSANÁDI PÜSPÖK ÉS A FELVIDÉKI MAGYAROK 1945-1948	990
PETHŐ TIBOR	ÚJFAJTA TERRORIZMUS	1000

A MAGYAR DÍSZÍTÓ STYL CÍMLAPJA

A LÉLEKMENTÉS FELELŐSSÉGE

(Esszé a lelkiismeretről, a hit és a gyógyítás kapcsolatáról és a pszichológusok lelkigondozói szerepvállalásáról a magyarság sorskérdéseiben)

PROLÓGUS

NAPJAINKBAN A LELKI BAJOKKAL FOGLALKOZÓ szakemberek számára különösképpen szembetűnő az a mind kiterjedtebbé váló lelkiismereti válság és kaotikus életérzés, ami akkor tör felszínre, ha már nem csupán az egyének élnek át zavarodottságot döntéseik erkölcsi helyességét illetően, hanem maga a közösség is. Az eseménnyel járó létélmény: az egzisztenciális szorongás társadalomlélektanilag jól megragadható válságjelenségekben nyilvánul meg. Az erkölcsi értékek elvesztése, a zaklatott lélek nyugalomkérése —, mindez akkor válik általános tapasztalattá és késztet segítségkérésre, amikor a közösség tagjai már nem tudják, vagy már nem is akarják megismerni, megtartani és megcselekedni mindazt, amire korábban a lelkiismeret még indította őket, és ami addig jól kifejezte erkölcsi tartásukat, közösséghez tartozásuk felelősségét, a személyes és a társadalmi erőterben való életvezetésük biztonságát. E viszonylag könnyen azonosítható érték-viselkedés (a lelkiismeret vezette magatartás) a magyarság széles rétegeiben mára teljesen szétesett.

A lelkiismeret akkor sodor válságba valakit, ha tartósan és rendszeresen ellene szegül. E hosszú ideig akár homályban is megbúvó válságos állapot akkor válik következményeiben is aggasztóvá, ha a polgárok, akik még nem jutottak odáig, hogy szándékosan ellenszegüljenek bizonyos normáknak (az ellenszegülésbe csupán „belecsúsznak”) azt tapasztalják, hogy evidenciáik használhatatlannokká válnak. Egy olyan világban, melyben már érdemmé vált az erkölcsi rossz (aki lop, az élelmes; aki hazudik, az életre való; aki csal az értelmes etc.), s amelyben? amit egyesek jónak tartottak (pl. a szocializmus), arról kiderül, hogy maga a gonosz, amit meg rossznak (pl. a válság), az valójában építő — nos egy ilyen világban már minden lehetséges és semmi sem biztos. Egy ilyen világban az örök értékek tagadása emelkedik a trónra, de legalábbis az életnormák relativizálódása metelyezi a társadalom testét. Ebben a légkörben az egyén és a közösség is a legnagyobb természetességgel, öntudatlanul válik önzővé, majd egyre durvábbá, türelmetlenebbé azokkal szemben, akik *expressis verbis*, vagy csak a létükkel emlékeztethetik őt annak tudomásulvételére, hogy ti. a kialakult és ellenőrizhetetlenné vált

élethelyzet az egyén és a közösség sorozatos rossz erkölcsi döntéseinek a következménye. Tájékozódási képtelenség, a lelkiismeret válsága, erkölcsi káosz. Magyarországi és közép-kelet-európai helyzetkép. „Mivel pedig sem nap, sem a csillagok nem látszottak több napon át, és erős vihar tombolt, végül elveszett megmenekülésük minden reménye.” (Apostolok cselekedetei, 27,20.) Így van ez még akkor is, ha határaink szilárdan állnak, s Nyugat-Európa is a helyén maradt sziklao-rom. Nem omlott szét, mint keleten a „nagy testvér”. Vihar előtti a csend. És teljes a zavar az emberi lelkekben.

ESZÁZADBAN MÁR EGYSZER ÍRT EGY MAGYAR GONDOLKODÓ e mélyen gyötrő állapotról és a belőle való kilábalás reménységéről történelemformáló esszé¹. Alig egy évtizeddel gondolatainak napvilágra kerülése után azonban a magyarság a legmélyebb lelkiismereti válságba zuhant. Az addig a nemzet testének tekintett zsidóságot hagyta marhavagonokban a halálgyárakba hurcolni. Napjaink halálgyára az elszegényedő tömegek között pusztító alkoholizmus, az évente mintegy 5.000 magyar áldozatot követelő öngyilkosság-epidémia, és a közel 90 ezer abortusz, a feltartóztathatatlanság válságáról nem is szólva, amely melegágyát adja a jelenségek szaporodásának. E halálos kór, a tünetek egyenként és együttesen is jelzik a közösség alapértékeinek zavarát, a morális és immár valóságos pusztulást.

S ekkor még nem is említettük a mindent behálózó és átható népbetegséget, a neurózist. Óvatos becslések szerint is Magyarországon népességének 25-30%-a mutat olyan lelki működési zavart, amely szakszerű orvosi ellátást igényelne. Sokan utaznak tehát e népbetegség marhavagonjában, sokszor a végállomás valamilyen szenvedélybetegség pusztító tüze, jó esetben az elmeosztály vagy a boldogtalan és megkeseredett élet, a pária-lét.

Mindennap szembesülünk tehát az egyre megválaszolhatatlanabb kérdéssel. Hagyja-e a magyarság önmagát korunk poklaiban elkárhozni, vagy van még lehetőség az eszmélésre? Hogyan tovább, ha már nem lehet úgy élnünk, ahogy eddig tettük? A megrendíthetetlennek tűnő birodalom a maga normáit és törvényeit (kívül és belül) fegyverrel és cenzoriális rendszerekkel tartotta fönt. Most, hogy ez összeomlott, egyetlen hatalmi központ sincs Magyarországon, amely betölthetné azt a szerepet, hogy orientálja az emberek magatartását. A társadalom nemcsak abban nem egységes, ami a letűnt, hanem a bontakozó berendezkedés megítélését illetően sem. Nem pusztán hatalmi, érték-, hanem lelkiismereti válságot is eredményezett annak megvilágosodása, hogy a humanizmus, a szekularizáció, a racionalizmus, a szocializmus, a feminizmus és még sok egyéb felbukkanó és letűnő ideológia nem képes erkölcsöt, a társadalmi együttélés szabályait legitimáló szerepet betölteni. Ezek erre alkalmatlanok. „Rossz oldalra álltunk”. „Valahol utat tévesztettünk.” A magyar társadalmon a rendszerváltást követően kiütköztek anómiás állapotának „sömörögzései”. A korábbi monolit ideológia egyeduralmának repedéseibe különböző misztikus tanítások, vallások és hiedelmek áramlottak be, vagy erősödtek föl. A szocializmus

és a szociális egyenlőség illúziójától már régen megfosztódott, szellemileg és lelkileg egyaránt magára maradt kelet-európai ember metafizikai, transzcendens létélményekben (szektákban, nemritkán illegális közösségek misztikus tanításaiban, tudományosság köntösébe bújtatott sámánizmusban, természetgyógyászatban etc.) keresi azt a vonatkoztatási pontot, amelyhez igazodva az élete elrendezhetőnek tűnik. Az élmény a magyarság számára is varázsvesszővé lett, hiszen a művészetek (a népművészet is) és a választott magánfilozófiák mind azt sugallják, hogy az ember egyedül élményeiben találhat magára. Identitását, önmagát (e nyugalom nem tévesztendő össze a tiszta lelkiismeret nyugalomával) is az élményben pl. kisebbségi vagy nemzeti identitástudatban, vallási közösségi élményekben találja meg. Teszi ezt azért is, mert úgy érzi, körülötte és benne minden egyéb „műtermék”, „idegen” és romlandó. Különböző (esetleg nemzeti) istenek keresésében és találásában a létélmények (*nota bene*, a nemzetpusztulás víziója) áttörnek a lélek „berlini falát”, s kiáradnak, felszabadulnak a köznapi gondolkodásban is. Bálványok támadnak azonosíthatatlan erő játékából. Karizmák és karizmatikus személyiségek bukkannak elő misztikus ködből, egyesek számára mint valóságos, mások szemében mint valószerűtlen lények. Mindenki keresi azt a pontot, ahová menekülhet, amihez igazítva reméli nyugalmasabb vizekre vezetni személyes létének hajóját. E válság és keresés bontakozik ki minden lélekmentéssel foglalkozó ember előtt ma Magyarországon, ha nem csupán a lélek „betegségeit”, a tüneteket szemléli, hanem engedi érzékenységet működni a keresésben a mélyebb okok után, a miérteket illetően is.

HA VALAKI LELKI VÁLSÁGGAL, ÉLETKRÍZISSSEL keres fel ma Magyarországon pszichológust, lelki gondozót vagy más szakembert, aki meghallgatja őt, elkerülhetetlenül döntés elé állítja azt. A pszichológusnak egy sor kérdésre először magában kell választ és megoldást találnia annak érdekében, hogy a rászoruló tudni tudja. Az erkölcsi jót és ennek végső forrását, Istent választja, vagy megalkuszik a bűnnel, szemet huny az erkölcsi vétek felett partikuláris érdekmozgatók előtérbe helyezésével, és a kor szellemének sugallatára hallgatva. A pszichológus dönt hite, lelkiismeretének állapota szerint szabadon. E szabadon hozott hitbéli, lelkiismereti döntése azonban következményeiben távlatos jelentőségű.

Tanulmányunkban választ, megoldást keresünk arra a kérdésre, hogy a szakembernek valójában milyen lehetőségei vannak a választást illetően ezekben a találkozásokban. Mi nem mondhatjuk, hogy a pszichológiai kultúra olyan mértékben áthatotta volna életünket, mint ahogyan az például MARTIN L. GROSS-nak *A pszichológia társadalma* című művéből az amerikai társadalomról kéri². Mégis e műben felvetett probléma hovatovább nálunk is alapkérdéssé lesz, hiszen nemzeti sorskérdéseinkben dönt a segítő szakember.

Éppen száz éve annak, hogy SIGMUND FREUD elindította azt a mozgalmat, amely célként állította maga elé az emberiség pszichés panaszoktól való megszabadítását. Ám e mozgalomnak ugyancsak

vállalt célja volt, hogy megszabadítja a tömegeket a vallás mákonyától is, amiről úgy vélték, hogy az nem egyéb, mint a társadalom által tiltott ösztöntörekvések elhárítása következtében létrejött „tünet”³. A tudományos pszichológia magáévá tette az először renegátnak és idegen testnek számító freudi eszméket, és ezzel a korszellem szekularizációs törekvéseit hagyta érvényre jutni a pszichológia tudományán belül. A pszichoanalízis megnyitotta az utat a tudattalan motívumok feltárásának módszereivel olyan régiók felé, amelyek addig titkok és misztikus megismerések területe volt, illetve a módszeres lelki gondozás, a papi tevékenység része. A freudi tudattalan ebben az értelemben nevezhető a Szellem antiklerikális emberi ekvivalensének. A tudattalanban rejtőző motívumok keresése során a modern ember én-központúvá válik, a *Self* az Isten helyére, az Univerzum centrumába lép. Analógia van az ember és a Szellem között közvetítő papság, valamint az emberi elme rejtett motívumai és e motívumok interpretációját tudományosan megvalósító pszichiátria között. Olyan helyzet alakult ki a modern emberiség történetében, hogy a pszichoanalízis és csatolt tudományai (pszichoanalitikusan orientált személyiség- és terápiás elméletek, eljárások) nemcsak a pszichológiai rendelőkben szorították a lélekgyógyászokat — és természetesen pácienseiket is — a psziché eme titkainak komolyan vételére, hanem az élet szinte minden szegmensében működő szakértők hadát is erre készítették.

A BÖLCSELETI HÁTTÉR

A FREUDI GONDOLKODÁSBAN, ami az élet szinte minden területére kiáradt, nem nehéz felismerni azt a filozófiai hagyományt, ami HEGELNÉL vált igazán markánsná, közvetlen előzménye pedig a helmholtzi fizika elemeiben lelhető meg. E fizikai világkép feltételezi a részekre bontás (analízis) útján történő megismerés lehetségességét, a logikus konstrukciók alkalmazhatóságát⁴, azt hogy a valóság *eo ipso* logikus egység. A modern világ ebbe a (részünkről tévesnek ítélt) filozófiai paradigmába látszik belemerevedni, és erőlköcsileg mindenképpen (az ökológiai értelemben is sejthető pusztulás „szaga” intő jele ennek) szétomlani. A hegeli hagyományt elfogadván azt hittük, hogy a racionalitás, az intellektus logikai hálójába létező Univerzum jelenségvilágát képes „lefedni”. Ez a paradigma és modern kiterjesztése (a 19. sz. végi és 20. századi természettudományos gondolkodás) feltételezi, hogy a látható és láthatatlan, valamint a még megismerésre váró folyamatok összefüggésben állanak az elme működési módjával, kapcsolatban vannak az emberi racionalitással, olyan mértékben izomorfok vele, hogy az elme által megismerhetők. E gondolat következményeként említhetjük a század egyedülálló kísérletét, amely az osztály nélküli társadalom tudományos megtervezésére irányult, vagy az emberiséget aktuálisan foglalkoztató biológiai problémákat, amelyek pillanatnyilag „ellenállnak” a logikus elme hódító kísérleteinek. Megemlékezhetünk az

ún. krízisben levő európai régiók válság-management-jének elkeseredett gazdasági és politikai próbálkozásairól.

MINDANNYIAN KEZDÜNK RÁDÖBBENNI, hogy semmi, de semmi biztosítékunk nincs arra nézve, hogy az eddig remélt módon birtokba vehetjük a világot. Sőt, megkockáztathatnánk azt az állítást is, hogy még csak meg sem ismerhető a világ ezen az úton. Vagy ami megismerhetővé vált eddig belőle, az következményeiben emberellenes tendenciákat vetett felszínre. Természet- és társadalomtudományi összefüggésekben is bizonyos katasztrófa-élmények sejlének fel az emberiség előtt. Be kell látnunk, hogy az Univerzum ellenáll az észnek. Ismereteinken, megszerzett tudásunkon hiátusok tátonganak, e rések mögött jobb kifejezés híján irracionálisnak nevezhető, az emberi gondolkodás által csak „ugrásokkal” követhető⁵ folyamatok húzódnak meg. Természetesen itt is fellelhető az előzmény a lét filozófiáiban, az egzisztenciát kanonizáló megismerésformákban. Eszerint az emberi létezés „élményén”, az átélt emócióban ébredünk humán létünk hivatására, vezetésre és megismerésre. Ez (az élmény) lehet az az érzékszervünk, mely önteltségünk várait megremegetve a realitástól hidat képezhet a metafizikai dimenzió felé — vélik egyes filozófiák képviselői. Ezen érzékszervével az ember nem pusztán azt tudja, hogy része a fizikai valóságnak, hanem transzcendens sejtése van saját pozíciójáról egy halhatatlan világban. Az embernek közvetlen élménye van egzisztenciájáról (lásd KIERKEGAARD szorongásról alkotott elméletét) és éppen ez a lét-érzés, adott esetben egzisztenciális fenyegettség-érzés adja az alapot az egyes ember számára ahhoz, hogy megszólítottának érezze magát. A megszólítottság élménye a felelősség átélését is kell, hogy jelentse — marad a realitásban, vagy „hisz” abban, hogy ez a megszólítás jöhet valahonnan. Korunk átlagemberének legnagyobb és legtragikusabb félreértése éppen az, hogy egzisztenciális-emocionális létét, fenyegettség-érzését, szorongását nem „megszólítás”-ként fogja fel, hanem ellenkezőleg. Imperatív erőként értelmezi, amely nyomán még lázasabban, erőteljesebben keres valamit a fizikai világban, gondolván, hogy pl. az anyagi jólét, embertársai feletti hatalom etc. csökkenteni fogja szorongását, megnyugvást hozhat. Ez az ember ezzel a döntésével elutasítja a láthatatlan világot, mint nem létezőt (az immanencia a metafizikaival benne nem szintetizálódhat), és „halott” marad Isten számára — ahogyan a Biblia mondja. A kereszténység szerint a bűn az akaratban van. Tehát ha valaki a szorongás transzcendens üzenetét úgy értelmezi, hogy még inkább elmerül az esztétikai életszint adta örömeiben, akkor ez akart bűnnek minősül az evangéliumi Isten ítélőszéke előtt.

A MAI MAGYAR VÁLSÁG LELKI-ÉLETBELI ELEMEI

A krízisben élő ember a jelenlegi állapotot nem politikai válsággént éli át. Élete koordinátái zavarodtak össze, melyekbe beletartoznak a politikai és a gazdasági rendszer elemei is, de nem ezek a döntőek. A gazda-

sági és politikai küzdőtér szereplőinek indítékairól kiderültek, hogy nem stabil dinamizmusok, nem motiválnak a kilátástalan életharcban.

Ugyanakkor a politikai változások, a rendszerváltás „viharai” alkalmasak arra, hogy a hétköznapiakban elrejtse azt az igen mélyre ágyazódott szkepszist, ami a mai magyar közgondolkodás mértékében — úgy tűnik immár évszázados hagyományként — rejtezik, hogy a magyarság számára elveszett az igazán sajátjának tekinthető (*idens*) társadalmi és politikai rendszer létrehozásának minden reménye. Igazolódik az önbeteljesítő jóslat — bukott nép vagyunk, örökké vesztes. Lélekben legalábbis.

EPONTON ELTÉRÜNK a BIBÓ ISTVÁN követte elemzési iránytól, hiszen a magyar társadalom anómiás állapotának kialakulásáért nem a politikai rendszereket vagy azok felelőtlen vezetőit tartjuk elsősorban okolhatónak, hanem az egész közösség erkölcsi arculatát, amely az anómiás állapot létrejöttéért felelős. A mai helyzet elemzését a — Bibó István írásaiban is jelenlévő, de jobbra csak háttérre képező — lélektani, méginkább ismeretelméleti megközelítés síkján végezzük el.⁶ Meggyőződésünk, hogy egy társadalom történéseinek elemzésére ez az igazán termékeny út. Ha rendszerint ún. „puha” tényekként kezeljük is a lélektani összefüggéseket, mégis bennük ragadhatók meg egy közösség hosszú távú életakarássának vagy meg hasonlításának történelmi törésvonalai.

A jelenleg kialakult válságot és a mély szkepszist a kihunyófélben lévő és alapvetően megromlott lelkiismeret egyenes folyamánként értékeljük. A lelkiismeret vészes meggyengülését a bevezetőben jelzett halálos bajok mellett a mind kiterjedtebbé váló bűnözés, harácsolás, az erkölcsi törvényekkel való visszaélések természetessé válása, a nemek közötti és a családi kapcsolatok teljes káosza, a kényszerű meztelenség, a pornográfia és a nemi aberrációk terjedése, a magzatgyilkos szemlélet, az idegengyűlölet etc. tünetei jelzik. A Biblia parancsolataival és a józan erkölcs követelményeivel szembehelezhető életvitel és gondolkodásmód terjedésének tanúi és szenvedői vagyunk, élni akarásában megrendült népünk körében.

Emlékezzünk FÜLEP LAJOS intelmeire, aki már 1929-ben, a dunántúli „egykező” gazdaparasztság lelki magatartásának elemzésekor, diagnosztizálta a magyarság testébe fészkelődött veszedelmet.

„Az egykés világ külön világ, külön világrend. Olyan, amelyben minden az erkölcsi pusztulást szolgálja. Alapja: az önzés, hitetlenség, minden szent dolognak, eszménynek, szándéknak megcsúfolása, a kényelemben, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás, nem törődés semmi egyébvel e világon, vagy egyenesen üldözése a másfajta, a szellemi és erkölcsi fejlődést szolgáló törekvésnek: az egykés világ közömbös a közügyek, a nemzet, általában a magyarság, közömbös az egyház, a lelki művelődés, közömbös a drága hagyományokban gazdag múlt és a megsemmisüléssel fenyegető jövő iránt: de minden valaha ismert intoleranciát meghaladóan türelmetlen a lelkiismeret és az erkölcsi eszmélet legcsekélyebb megmozdulásával szemben.

Nincs az a fekélyes nyavalya, mely hasonlatul szolgálhat az irtózatossá, lelki, és erkölcsi betegséghez és pusztuláshoz: a bibliai belpoklosnak

volt vágya meggyógyulni, és hozzá hite — ezek nem akarnak meggyógyulni, hallani se akarnak róla, az orvosságot falhoz vágják, s aki meg akarná gyógyítani őket — ha akár maga a Megváltó —, gyűlölik, üldözik, széjjelmarcangolják.”

„Mikor egy nép rendszeresen irtja önmagát, mikor lábbal tiporja az isteni, természeti, erkölcsi, nemzeti törvényeket, mikor ellenségesen fordul szembe az élet törvényével, mely nem a nyomorúságos lét-fenntartás, hanem az akadályokon győzedelmeskedő növekedés és fejlődés, akkor — akármilyen egyszerű tulajdonságai vannak egyébként — valami borzasztó bűnt hordoz magában.”

Ma ez a mentalitás már nemcsak a Dunántúl egyes részeit és a gazdag parasztságot jellemzi, hanem szinte az egész országot, s kivétel nélkül szinte minden társadalmi réteget (gondoljunk az abortuszok, az öngyilkosságok, alkoholizmus eloszlására).

1. A lelkiismeret kihunyásának és megromlásának első és legfőbb oka a lelki-szellemi restség, az őszinteség hiánya. Annak elhanyagolása, hogy rendszeres önvizsgálatot tartson egyén és közösség, akár az egész nép, vezetőivel együtt. Hogy eljusson lekiismerete megtagadásának (bűneinek, vétkeinek) felismerésére, annak belátására, hogy miben elkerülhetetlen és miben szükséges az életben maradáshoz szemléletmódjának egészen zsigerekig hatoló megváltoztatása.
2. A „veségig és velőig” hatoló önvizsgálatot rendszerint a sértett lélek tudja leginkább elkerülni. Az, amely mindig keres és talál mentséget és kibúvót arra, hogy magát felmentse. Felmentse a történelemben, a jelenlegi geopolitikai vagy nagyhatalmi konstellációban, a ráruházott politikai döntésekben, az elszenvedett jogos vagy jogtalan sérelmekkel kapcsolatban.
3. Minden helyzetben kizárja az önvizsgálatot a gögös, kevély lélek, amely sikereiben és harcaiban önmaga dicsőségét felnevesztve süketté válik minden korrekciót követelő hangra, mert mindenek felett való személye sértetlenségének, integritásának a megőrzése.
4. A szellemi-lelki restség mélyén rejlő valódi ok a hitetlenség, amely mindkét alapmagatartás (sértettség és gög) háttérében ott rejtezik, mint rothadt gyökér. A hit hiánya abban, hogy a sors jobbra fordulhat, az élet megváltozhat és megváltozik. E hitetlenség és a történelmi alázat hiánya adja a sértett lélek szavait vagy a harsány gög eszméit az emberek szájába.
5. A mulasztásokra való hajlam a szellemi-lelki restség kialakulásának és fennmaradásának másik döntő oka. A halogatás, a taktikázás, a nyíltság elkerülése. A döntésképtelenség. A „Pató Pál-mentalitás” ismert előtűnik.

Az idejében meg nem hozott döntések következményei, mint évszázados *guano* kövesednek rá az emberi lélekre, és fojtják el annak egészséges rezdüléseit.

6. A viszálykodás, a megosztottság, az akaratok egyeztetésének képtelensége, ez mind jellemző a szellemi-lelki restségben élőkre, hiszen az egyeztetés és a közös érdekek megtalálása mindig feltételezi a saját szempont feladásának és a magasabbrendű szempontnak való alárendelődés készségét. Azaz a lelki munkát.
7. A szeretet hiánya, meghidegedése. Önmaga felé fordulás, önimádat, önzés. Minden önfeláldozás és odaszánás készségének teljes kihunyása, közömbösség a közösség dolgai iránt⁸.

Milyen hát a magyar ember ma e mérce szerint?

A LELKIISMERET ZAVARODOTTSÁGÁNAK OKAI

A LELKIGONDOZÁSSAL FOGLALKOZÓ SZAKEMBERNEK, mint e tanulmány szerzőinek is, legtöbbször az a benyomása a hozzá fordulóról, hogy valami vagy valaki elől menekül. Már akkor is menekül, ha valaki a szemébe néz. Menekül a tükör elől. Már e ponton, a kezdődő kapcsolat elején megragadható a lelki gondozó felelőssége — kielégíti ezt a menekülési vágyat, vagy magatartásával, kinyilvánított szemléletmódjával megálljt parancsol. Nyíltan vállalja-e önmagát a menekülő emberrel szemben.

Ahhoz, hogy a másik ember megálljon és valóban a szemünkbe nézzen, meg kell, és olyan emberként kell bennünket meglátnia, mint aki számára ismerős a menekülés és a bukás, mint aki maga is átéli, átélte milyen az. Tehát őszinte, átlátszó, éppen nem menekülő, nem rejtőzködő, de aki nem rejti menekülő „hajlamait”.

A menekülés oka a lelkiismeret kaotikus állapota. Az előzőekben a kialakult helyzet elemeit soroltuk fel, mintegy annak szükségyszerű láncolatát. Ha az ember bármibe belemerevedik, bármihez az életben görcsösen ragaszkodik, előbb vagy utóbb lelkiismereti konfliktusba, krízisbe kerül. (Jézus mondja: „Mert aki meg akarja menteni az életét, elveszti, aki pedig elveszti érttem és az evangéliumért, megmenti azt.” Márk evangéliuma 8,35.)

Azért kerül krízisbe, mert a lélek vezetése mindig azonnali cselekvésre indít, és ez rugalmasságot követel. Nem enged megmerevedést, halogatást. Ha ez kialakul, szükségyszerű a bukás. De a lélektől való vezetettség a Teremtő kijelentésén keresztül nyújt olyan rugalmas és eleven eligazodást, ami az ember számára nem hagy kétséget afelől, hogy a mérték örök.

Most azt próbáljuk meg számba venni, hogy a tünetek hátterében milyen tartalmak között bontakozik ki a hasadás és a konfliktus, mi is e zavarodottság belső tartalma, milyen elemekből áll a

kaotikus massa? A válasz jóval egyszerűbb, mintsem gondolhatnánk. A tudattalanba sülyedt — sülyesztett — lelkiismeret hangjáról van szó. Arról, hogy mit kezdünk jelzéseivel? És mit kezdünk a fentebb említett megszólítottág élményével? [Lásd erről részletesebben az (5) számú jegyzetben]. Elfogadjuk-e a pszichológiát prókátorként, és hagyjuk-e, hogy „az etika rovására bókoljon” nekünk, „szenvédő” embereknek? Milyen lelki fogásokkal igyekszünk gátat szabni a lelkiismeretünk, szorongásaink befolyásának?

Éppen száz éve annak, hogy Freud azonosította azokat az elhárító módokat, amelyekkel, egyebek között, az oly értékes lelkiismeret is a tudat alá számúzható. A hivatkozott elhárító mechanizmusok természetesen a freudi ismeretektől függetlenül is léteznek és működnek. Azonban a pszichoanalízis nem értette meg, vagy nem akarta megérteni, hogy milyen veszélyes a lelkiismeret elhallgattatása. Így kompromittálta magát, hogy ti. bűnrészességet vállalt „bókolva az embernek az etika rovására”, arra történő hivatkozással, hogy a szorongó ember szenvedés-nyomását csökkenti. Alább részletesebben is szeretnénk szólni a már említett Gross-kötet néhány általunk jelentősnek ítélt megállapításáról, most csak egy mozzanatra hívjuk fel a figyelmet. Érdekes és különös adatokat közöl Gross olyan vizsgálatokról, melyekben azt nézték, hogyan változik a pszichoterápiára jelentkező neurotikus betegek két csoportjának állapota a hosszabb ideig tartó megfigyelés alatt. E vizsgálatokból kiderül, hogy a betegek állapota ugyanolyan mértékben változott pozitív értelemben akkor is, ha a diagnózis felállítása után várakozólistára helyezték őket, mint a terápiába vett betegek állapota. Szintén javult azoknak az állapotuk is, akik gyógyszernek álcázott, farmakológiailag hatástalan készítményt (placebót) kaptak. Ami ennél is meglepőbb volt, hogy akkor is észlelték a javulást, ha a beteggel közölték is, hogy hatástalan placebót kap⁹.

TALÁN NEM ELHAMARKODOTT AZ ÉRTELMEZÉSÜNK, hogy a lelkiismeret tükrébe tekintés, a lelki betegség beismerése — lépés Isten nyilvánosságára felé. („Közeledjétek az Istenhez, és ő közeledni fog hozzátok.” Jakab 4,8.) A lelkiismeret zavarodottsága esetében nem egyedül azzal van probléma, hogy az ember nem hallgat lelkiismeretére, hanem baj van lelkiismerete útmutatásaival is. Ha követi, akkor is lelki békétlenségbe jut, ha nem hallgat rá, akkor is. Nincs különbség, s az eredmény kioltja az indítékot. „Miért legyek tisztességes, / kiterítenek úgy is, / miért ne legyek tisztességes, / kiterítenek úgy is.” (JÓZSEF ATTILA). Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy maga a lelkiismeret romlott meg. Az a belső iránytű, jelzőrendszer, amely alapján azért nagyjából az ember mégiscsak képes elválasztani egymástól azt, ami rossz, attól, ami jó. „KÁLVIN az *Institutio*-ban világosan megmondta, hogy mi a lelkiismeret? 'Oly érzés, amely mintegy tanúbizonysággul adatott az emberbe és nem engedi, hogy bűneiket eltitkolják, sőt mint vádlottakat a bírói ítélőszék elé vonszolja, s ez mintegy közvetítő Isten és ember közt, mivel nem tűri azt, hogy az ember magába fojtson olyasmit, amit tud, hanem addig zaklatja őt, míg bűnösségének elismerésére nem vezet. A jó lelkiismeret nem más, mint a szívnek belső tökéletessége.' (Inst. III. 19:

15.)." (SEBESTYÉN JENŐ, 1993) Ennek az érzéknek a megzavarodása akkor állhat elő, ha a közösség már nem következetes abban, hogy mit tekint jónak és rossznak, hiszen mindkettő békétlenséget szül, ha az emberek között senki nem rendelkezik belső, a környezettől független értékrenddel. Ezen értékrend „súlypontjainak” nem a közösségben magában kell megtalálhatónak lenni, ahogyan az előfordulhat a tömeghipnózis, a pánik helyzeteiben például (vagy gondoljunk a csoportterköls fogalmára). Ilyen súlypontokat olyan ember birtokol, akinek életét nem az emberi dimenzióban való tájékozódás, hanem a szellemi lét erővonalai határozzák meg. Vagyis létében a szellemi sík a döntő, hívó ember. Ez esetben rendelkezik olyan viszonyítási, vonatkoztatási ponttal (Isten kijelentése, az írott Ige), ahonnan cselekedeteinek értelme elnyerhető, s függetlenítheti magát a közösség lelkiismereti válságától is. (Ilyen személy volt PÁL APOSTOL azon a bizonyos alexandriai hajón, mely őt fogolyként Rómába vitte, s amely kettőszázhatvanhét utasával teljesen reménytelen helyzetbe került.)

Milyen erők csapnak össze a magyarság lekiismeretében? Mi okozza zavarodottságát? Mi az oka, hogy e zavar a lélek restségét, a „lelki halált” szüli oly sok emberben? Egy szóval úgy válaszolhatnánk, hogy az elhagyottság, a magárahagyottság tudata. „*En Istennem, én Istennem, miért hagyta el engem? Távol van tőlem a segítség, pedig jajgatva kiáltok!*” — DÁVID KIRÁLY a 22. zsoltárban e mélységes elveszett állapotát jajgatja az égbe. A magyarságot is ez a majdnem paranoid állapot gyötri immár másfél évszázada, mert hisz hiába fohászkodik nemzeti imájában Istenhez, nincs válasz. Az elhagyatottság keserősége („megszenvetde már e nép a múltat s jövődőt!”) mérgezi és bomlasztja lekiismeretének eresztékeit. Az Istentől elszakadt ember kétségbeesése uralja népünk életérzéseit. Ez az a ragályos kór, amely újra keleszti benne a sértettség és a gőg forrásait, újra lobbantja a lázadás és a hitelenség indulatait, s ez az, ami a halálvágyat táplálja. A magyarság egészét emészti e kór. Szalmalánggá degradálja igaz harcainkat, vereségeinket pedig a világ összeesküvéseként tünteti fel eltorzult tudatunkban¹⁰. Pedig „csak” — elhagytuk az istent.

AZ EMBER MEGOLDÁSA A KRÍZISRE — A PSZICHOLÓGIAI TÁRSADALOM

MARTIN L. GROSS említett könyvében² annak a társadalomnak képét tárja elénk, amely a fejlett Nyugaton már valóság, ám számunkra is „elérhető közelségbe” került, mi több, egyenesen fenyegető vízióként magasodik a vákuum élményét átélő közösségünk horizontján. A Pszichológiai Társadalom polgár-páciense elbizonytalanodott, és kételyek között él az élet minden szegmensét illetően. Az életstílus, a munka, a magánéleti szféra (magány, válás, házasság, szexualitás) kérdéseiben támogatásra, bátorításra, tanácsokra szorul. A társadalom széles rétegei által képviselt igény kielégítésére hozzáértő és jól szervezett hálózatban működő szakértői

gárda alakult ki, melynek tagjai pszichológusok, pszichoanalitikusok, klinikai területen működő pszichiáterek, a pályaválasztás, a munkalélektan, a szexuálpaszichológia és hosszú lenne felsorolni, hogy még mely területeken működő tanácsadó szakemberek. Gross azért tartja lehetségesnek a pszichológia ilyen mértékű befolyásának létrejöttét és egyre differenciáltabb résztudományokra történő specifikációját (iskolai pszichológia, forensicus pszichológia, pszicholingvisztika, pszichobiográfia etc.), mert

1. a protestáns etika korábbi érték-meghatározó befolyása alárendelt helyzetűvé vált;
2. a lélektani tudományok fejlődésével és a diagnosztikai módszerek árnyaltabbá válásával az egészség és a betegség között csak egyre bizonytalanabban lehet különbséget tenni;
3. a lelki élet zavarai általánossá és széleskörűvé váltak, ezzel egyidőben alig elválasztható módon összekeveredtek az ugyancsak nehezen definiálható boldogság kritériumaival.

E folyamat előrehaladtával arányosan a szakértői gárda a társadalom egyre szélesebb körét tekintheti páciensének, és a mentális egészség kritériumainak új szempontú megközelítésével egyre több természetes reakció kap diagnosztikus címkét. Ez a „labeling” megfosztja a század végének emberét attól a jogától, hogy a normalitásában való hit megrendülése nélkül lehessen szenvedő, boldogtalan, szorongó és az élet megpróbáltatásai között vergődő lény. Az emberi problémák többé nem annyira az élet velejárói, inkább a psziché működészavarait látjuk bennük — állítja Gross; ahogyan Isten keskeny útja helyébe is a homeosztázis fogalma lép — folytatható a gondolat. A pszichoterápia feladata, hogy fenntartsa e homeosztázist. Lemondtunk a halhatatlanságba vetett hitünkéről és buzgón próbáljuk elhinni, hogy az ember tökéletesítésének eszközeként a pszichológia szolgál megoldással.

A BŰN HAGYOMÁNYOS ÉS TEOLÓGIAI FOGALMA AVÍTTÁ VÁLT, medicalizáltuk a bűnt, így jött létre a betegség (neurózis) fogalma. A betegséget a pszichoanalitikus elmélet szerint a tudatalattiba száműzött ösztönkésztetések okozzák. E mélyben húzódó okok és a tünetek képződésének mechanizmusa megfejtésének priviligiuma egyedül a kiképzett analitikus terapeutát illeti. A tüneti cselekvés, az álmok, az emberi viszonyulások rendszerének „jelenségvilága” értelmezésekor a rendező elv az az ideológia, amelyet Gross Pszichológiai Eszmének (Idea) nevez. Ez az analitikus szemlélet lényegi attribútuma, melyben a szerző két fontos jellemzőt lát elkülönülni.

1. Környezetorientált és -determinált fejlődésfelfogás. A génnek és a biokémiai meghatározottság erős háttérbe

szorulása, az öröklött temperamentum és biológikum vonásainak csak az ún. ösztönerősség kapcsán történő figyelembevétel.

2. Az Idea tagadja, hogy az ember a teremtes műve, és hogy az emberi cselekedetek az Istennel kötött szövetség tartalmának megfelelően kerülnének megítélés alá, vagyis következményeik figyelembevételével. Az Idea szerint inkább az ellenkező irányú gondolatmenet követendő. Az ember nem a tette által ítéltető meg és nem igaz teljesen, hogy felelős a tetteiért, hiszen a dolgok nem azok, amiknek az első megközelítésben látszanak. A cselekedetek csak a determináló pszichológiai motívumok, a tudattalan, a gyermekkori élményekben gyökerező személyiség törekvéseinek megértése után válnak érthetővé. A tüneti cselekvés egy sajátos szemantikus hálóként borul cselekedeteink és közléseink világára, és az élet minden pillanatában figyelmeztet arra, hogy nem a tényekre, hanem azok motívumaira kell figyelniünk, ha a világot érteni akarjuk.

FONTOS LÁTNUNK, hogy a terapeutának a betegség létrejöttére vonatkozó „interpretációja” nem pusztán visszafelé teszi érthetővé a beteg számára a kialakulását, hanem magától értődően a narratívum mintegy előre felé is hat az életesemények erőterében, mint egy rendező elv. Gross kétségbe vonja a neurózis létének megalapozottságát. Szerinte ez nem több, mint egy metafizikai konstrukció, mely arra szolgál, hogy elterelje figyelmünket arról a tényről, hogy szorongásunk normális, sőt adaptív jelenség. Egészséges, építő és éppen a normalitás lényegét hordozza, amennyiben figyelmeztet valamire. A Pszichológiai Társadalom erős konformizáló törekvése éppen abba az irányba hat, hogy a szorongást beteges tünetnek tekintse, tagadja, hogy a szorongás az individualitás lényegét képezné. Az Idea működése ezen a ponton válik érthetővé. Ha a boldogtalanság szinte azonos a betegséggel, akkor a pszichológiai zavar terápiát igényel, ez viszont a pszichológiai establishment erősítésének szükségességét támasztja alá. A már fentebb hivatkozott pszichoterápiás hatásvizsgálatok [lásd a (9) számú jegyzetet] bizonyos értelemben kikezdeni látszanak az *establishment* szigorúan őrzött erődítményeit. A kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy nem a pszichoterápia technikai komponense felelős a gyógyeredményekért. Vagy legalábbis nem egyedül felelős. Várakozólistás betegek között megfigyeltek spontán — minden orvosi beavatkozás nélkül létrejövő — gyógyulási folyamatot. A neurózis eszerint önmagát korlátozó tendenciát mutat, az emberi psziché immanens tulajdonsága, hogy működészavarait önmaga küszöbölje ki egy bizonyos határon belül.

A beteg ember mobilizálja tartalékait, érdeklődése új irányokat vesz, a személyiség erői új és értelmet adó célok szolgálatában rendeződhetnek és meghaladják a korábbi akadályokat. Ám a terápiába vett betegek esetén is fontos és vizsgálandó az ún. placebo-effektus problematikája. E dolgozat szerzői egyetértenek Gross megállapításával, miszerint a pszichodinamikus interpretáció mint narratívum elhanyagolható ahhoz a gyógytényezőhöz képest, amit a terapeutába vetett bizalom, a terápiás kapcsolattal összefüggő várakozás, az orvos biztatása, szuggesztív ereje jelent. Fontos még az is, hogy a terapeuta lelkesedéssel vegyen részt a kapcsolatban, a vonzalomnak és a szimpátiának egy bizonyos minőségét élje át a betegével kapcsolatban, valamint, hogy őszintén és lehetőleg minden érdektől mentesen érdeklődjön a beteg helyzete iránt. A szónak egy neme-sebb értelmében legyen „kíváncsi” a beteg sorsára és történetére. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy ami a javuláshoz szükséges, az nem más, mint egy bizonyos ideig tartó kapcsolat, személyes, hiteles, őszinte, intim interperszonális viszony.

A pszichoanalitikus narratívum pusztán ürügy ahhoz, hogy a beteg érzelmiileg kötődjön. Gross a pszichoterápiát kulcsrituálának nevezi, amely a huszadik század pszichológiai vallásának középpontját képezi. E rituáléban a betegsége miatt kiszolgáltatott és befolyásolható beteg reménye, bizalma ötvöződik egy erőterben a gyógyító szakember hitével. Ez a hit arra vonatkozik egyrészt, hogy szakemberként megfelel a szakmai normáknak (tudása és tapasztalata elegendő), másrészt hiszi, hogy a beteg is akar gyógyulni.

ISTEN MEGOLDÁSA EMBERI PROBLÉMÁINKRA — AZ EVANGÉLIUM.

A PSZICHOANALÍZIS BETEGSÉG-FELFOGÁSÁBAN döntő szerepet kapott az egyén ösztönkészlete és a társadalmi-kulturális eredetű felettes én állandó szembenállása. A betegséget e konfliktus élettörténeti eseményeinek, egyedi narratívumok, értelmezések megalkotásával teszi „érthetővé” a beteg számára. Az univerzális narratívum kitölti a beteg és bizonytalan személyiség hézagait, új identitást teremtve összpontosítja az életeseményeket, amint fentebb említettük, nem csak visszafelé, de előre is. Ez az univerzális narratívum valláspótlék-szerepet tölt be, és Isten Igéje helyébe lépve elvonja a valódi igazság megismerésétől az embert. Freud rádöbentette a huszadik század emberét arra, hogy hiába érzi úgy, hogy „otthon van” tudatában.

A feltételezett determináló erő (a tudattalan) lehetetlenné teszi, hogy otthon érezzük magunkat világunkban és személyiségünkben, hiszen a tudattalan a reá jellemző törvényszerűségek (melyek megismerése a laikus számára nem adatott meg) folytán saját életet él, fenyegeti a pszichés jó közérzetet. Ám talán már az eddigi gondolatmenetünk is világossá teszi, hogy valójában az univerzális narratívum egy

tárgyasított konfliktusra vetíti azt a kellemetlen létérzést, szorongást, amelynek igazi oka az Istentől való eltávolodásban gyökerezik.

Korunk tudományának rehabilitálnia kell az ember metafizikai szükségletét, helyre kell állítania kapcsolatát Istennel.

A PSZICHOLÓGUS FELELŐSSÉGE

Az értelmiség — különösen a lelkigondozásban résztvevők — felelőssége következik az előbbiekből. Tudatosítani kell korunk emberével, hogy a tudomány önmagában nem garantálhat boldogságot az egyén számára, de az Istennek tetszően művelt tudomány, az Isten elé vitt eredmények reménnyel tölthetik el a kutatót és a beteget is. A tudomány eredményeiben Isten felfed előttünk valamit a teremtet világ működéséből (Róm 1,20.). Megengedi, hogy betekintsünk abba, amivel kapcsolatban nem lehet illúzióink.

Be kell látnunk, hogy világunk sokkal bonyolultabb, sokkal szerteágazóbb, mint azt véges elménkkel meg tudnánk ragadni. Véges létünkben a moralításra épülő emberi lét törvényeit kell keresnünk, hogy ne ütközzünk össze a számunkra felfoghatatlanul hatalmas Isten szándékaival.

PSZICHOLÓGUS PAPSÁG ALATT azokat a hívő embereket értjük, akik lelkigondozók, és akik lelkiismeretük, Istennel való élő kapcsolatuk alapján felismerték az ún. „tisza tudomány” gögjének veszélyességét. Ez a papság hivatásának érzi, hogy közvetítsen a bűnös (beteg) ember szenvedése és az Isten végtelen kegyelme között. A bűn feltárása csak akkor maradhat lélektani értelemben jó hatású, ha a beteg érzi, hogy olyan valakivel osztja meg titkát, aki segíti őt, hogy bűneit Isten elé tudja vinni¹¹. Az imádságban a bűnét megvalló ember mellé áll, hogy közösen átélhessék a bűnbocsánat erejét. E papi hivatás annak tudomásulvételét is közvetíti, hogy az embernek Istenben való hite és a tudomány művelése egymástól nem elválasztható. A kutató — mint nagy elődei: PASCAL, NEWTON, EINSTEIN, SCHWEITZER — a huszonegyedik században akkor lesz képes betölteni hivatását, ha időnként feláll mikroszkópja mellől, elhagyja laboratóriumát vagy leteszi könyvét, hogy elcsendesedve megkérdezhesse: Uram, neked tetsző dolog-e amit teszek? Itt, ebben a hazában is ez a kérdés.

VERES SÁNDOR—KAPÁS ISTVÁN

Jegyzetek

(1) Fülep Lajos zengővárkonyi önkéntes száműzetésének éveiben a 20-as évek végén, illetve a 30-as évek elején lelkiismeretet ébresztő tanulmányok sorozatában hívta fel a figyelmet a magyarság pusztulásának erkölcsi-lelki okaira. Nem rajta és a hozzá csatlakozó éber lelkületű frástudókon múltott a magyarság XX. századi történelmének bukása. Lásd erről: *Magyarok, ne Ka-*

nadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki. *Pesti Napló*, 1929. nov. 17. 80. évf. 256. sz. 13-14. *A magyarság pusztulása. Pesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 80. évf. 262. sz. 10. *A magyarság létkérdése. Új Magyarország*, 1934. jan. II. évf. 5. sz. 67-70. *Nemzeti öncélúság. Válasz*, 1934. május I. évf. 1. sz. 2-23.

(2) Martin L. Gross, *The Psychological Society. The impact — and the failure — of psychiatry, psychotherapy, psychoanalysis and the psychological revolution*. 1978 Random House, New York. Jelen tanulmány szerzői Gross könyvének magyar nyelvű ismertetését közlik a *Teológiai Szemle* 1992 (XXXV) 2. számában 100-106. oldal.

(3) Freudnak a neurózis és a vallás kapcsolatáról kimunkált elmélete a *Totem és tabu*, az *Egy illúzió jövője*, valamint a *Mózes és az egyistenhit* című műveiből rekonstruálható. A *Totem és tabu* etnológiai kutatások eredményeit is felhasználva jut arra az eredményre, hogy „az Ödipusz-komplexusban a vallás, az erkölcs, a társadalom és művészet kezdetei összetalálkoznak, egybehangzóan a pszichoanalízis azon megállapításával, hogy e komplexum alkotja minden neurózis tengelyét ...” *Totem és Tabu (A vadnépek és a neurotikusok lelki életének némely megegyezéséről)*. Dick Manó kiadása Bp. é. n. (170-171. old).

(4) Lásd erről bővebben Kapás István—Veres Sándor: *Emberkép — dogmák nélkül (Avagy gyógyítható-e a schizoid beteg pszichoterápiával)* című tanulmányát. *Pszichológia*, 1988, (8), 3, 379-408. old. Különös tekintettel a *Tudományelméleti fordulat az emberkép felfogásában* című alfejezetre. A szerzők itt WILLIAM RONALD DODDS FAIRBAIRN brit teológus-pszichiáter személyiségelméletének és a freudi ösztönkonceptió kritikájának ismertetése kapcsán érintik vázlatosan a problémát.

(5) Az említett filozófiai hagyomány képviselői közül utalunk Kierkegaardra, aki éppen a hegeli dialektika bírálataként elutasítja azt az Abszolútumot, amely dialektikus fejlődéssel bontakoztatja ki önmagát és mintegy az emberben ismer önmagára. Kierkegaard Istene éppen hogy rejtőzködő, amennyiben a teremtet világ törvényeiben a kvalitatív dialektika uralkodik. Az átmenetekben a kontinuous mozgásformát elutasítva Kierkegaard az ugrás fogalmát használja. A kvalitatív dialektika és az ugrás segít követni a jelenségvilágban az antagonizmusok kiegyenlíthetetlen, feloldhatatlan feszültségét. Erre rímel az egyéni egzisztencia és az én közölhetetlensége, szükségleteinek, aggodalmainak egyedisége, jelentéstartalma. Míg Hegel Abszolútuma megismerhető, hiszen az Abszolútum is az emberben ismer magára, addig Kierkegaard Istene és az ember között áthidalhatatlan a távolság. Isten végtelen és transzcendens valóság. Csak úgy kerülhetünk közelébe, hogy vállalkozunk az óriási távolság, a szakadék átugrására. De tudnunk kell, hogy Istent burkoló homály ekkor sem fog eloszlani. Csak aki az így keletkező bizonytalanságot is vállalja, csak az juthat túl a Kierkegaard által esztétikainak nevezett életszinten (melyre a pillanatnyi élvezetek jellemzőek) és az etikai életszinten (amely pedig a kötelességtudat, a felelősség normái által vezetett). A legmagasabb, a vallási életszintre jut az egyén, ha vállalja az irracionális, bizalommal teli önátadást. Ez az ún. dialektikus lebegés állapota. Isten és ember viszonyában döntő helyen szerepel Kierkegaardnál is, és a kereszténységben is az akarat. A bűnösség a bűn által jelent meg a világon, a bűnösség megelőzi a bűnt. Ám a bűn oka nem abban kereshető, hogy elkövetője nem ismerte fel, hogy mi a helyes, hanem hogy nem akarja felismerni. Ilyen értelemben az ember szabadsággal bír. Szorongásában felismerheti a megváltó üzenetet, hogy nem egyedül (és főképpen nem) a fizikai valóságban van otthon. A szorongást úgy is definiálja, hogy az „a szabadságnak mint a lehetőség számára való lehetőségnek a valósága”. (Sören Kierkegaard *A szorongás fogalma* Göncöl Kiadó Bp. 1993. 52. old.) Kierkegaard elutasítja a bűnre adott pszichológiai magyarázatokat, melyek szerint, aki szorongás révén bűnös, az ártatlan, mert nem ő maga, hanem egy idegen erő (maga a szorongás) volt, mely az egyént megragadta. „Minden arra

utaló elképzelés, hogy a tilalom izgatja, vagy hogy a csábító becsapta, csak felületes megfigyelőnek szolgál elegendő kétértelműséggel, meghamisítja az etikát, a mennyiségi meghatározás irányában hat, és a pszichológia segítségével az etika rovására bókol az embernek. Ezt a bókot mindenkinek, akinek fejlett etikai érzéke van, ki kell kérnie magának, mint új és még szédítőbb csábítást." (Idézett mű 53.old.).

(6) Elsősorban Bibó Istvánnak *A magyar demokrácia válsága, Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*, valamint a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányaiban kifejtett elemzéseire gondolunk. In: Bibó István *Válogatott tanulmányok 1945-1949*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986., 13-80, 569-620, 621-798.

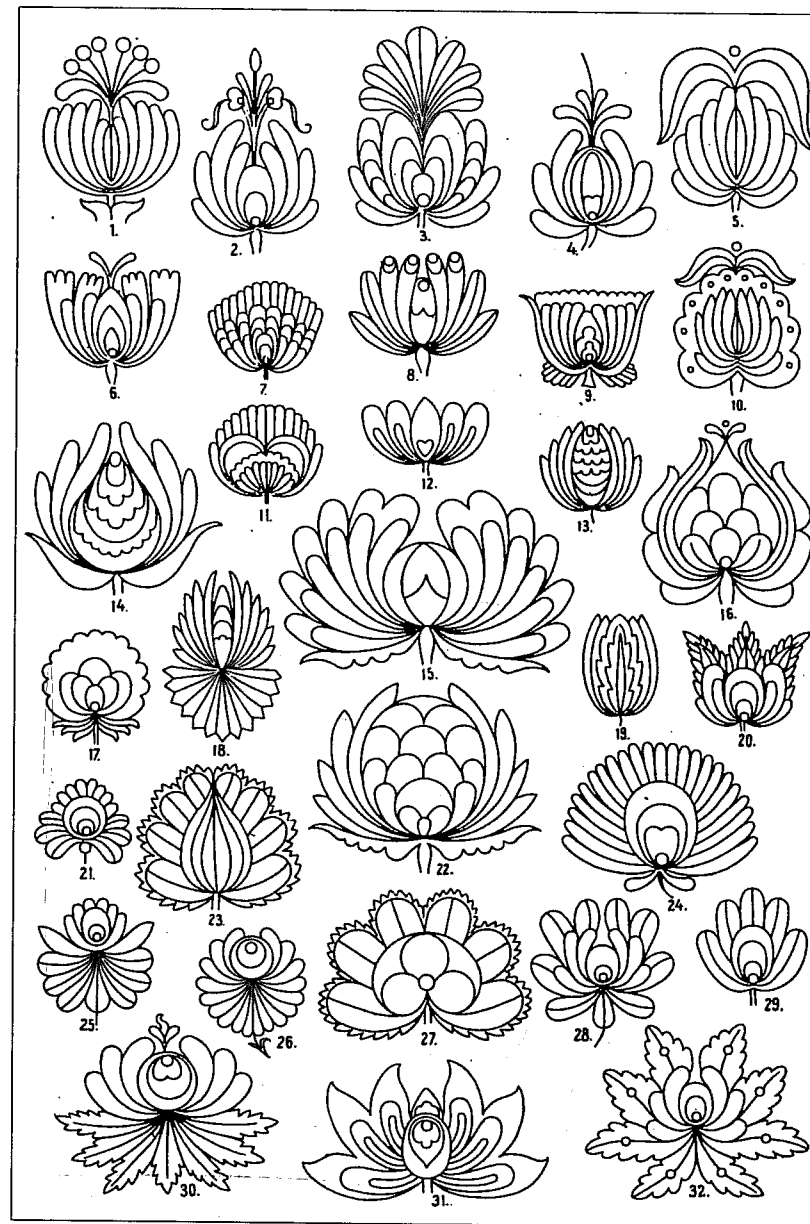
(7) Fülep Lajos: *A magyarság pusztulása*. Pesti Napló, 1929. nov. 26. 80. évf. 262. 10.

(8) Az itt felsorolt, és az általunk a magyar lelkiségre jellemzőnek tartott jegyek érdekes összevetést kínálnak az olvasó számára a következő munkákban foglalt megállapításokkal. BODA ISTVÁN: *A magyar személyiség főjegyei*. 1942. Boda István: *A magyar lelkiség*. 1943. Boda István: *A magyar személyiség megismerésének módszerei*. 1941. Boda István: *A „magyarság”, mint lélektani kérdés*. 1940. Ezek a művek az 1938-1944 között megjelenő *Új élet felé* című tanulmányorozat köteteiként jelentek meg Budapesten a Studium Kiadó gondozásában.

(9) Martin L. Gross többek között a következő vizsgálatok adatait közli. EYSENCK, HANS J., *The Effects of Psychotherapy*. *International Journal of Psychiatry*, Vol. 1., 1965. pp. 97-168. Eysenck, Hans J., *The Effects of Psychotherapy. An Evaluation*. *Journal of Consulting Psychology*, Vol. 16., 1952., pp. 319-324. GOTTSCHALK, LOUIS-A. FOX-RUTH A.-BATES, DANIEL, E. *A Study of Prediction and Outcome in a Mental Health Crisis Clinic*. *American Journal of Psychiatry*, Vol. 130., No. 10. October 1973., pp. 1107-11. FRANK, JEROME D., *The Role of Hope in Psychotherapy*. *International Journal of Psychotherapy*, Vol. No.5., May 1968., p. 386. SHAPIRO, ARTHUR K., *Placebo Effects in Medicine, Psychotherapy and Psychoanalysis*, from Chapter 12 in Bergin, A.E. and GARFIELD, S. L., eds. *Handbook of Psychotherapy and Behavioral Change. Empirical Evidence* New York. Wiley, 1971. pp. 439-73. BRILL, NORMAN Q., et al., *Controlled Study of psychiatric Outpatient Treatment*. *Archives of General Psychiatry*. Vol. 10., 1964., pp. 581-95.

(10) „A jelent is elég tudnunk, benne azt, amit KÖLCSEY elveszni akarásnak nevez, s hogy ez száz év után nemcsak megvan még, hanem most arat legdúsabban. Mondanám: imádkozzatok e népért, de ezért talán már imádság sem használ. Mert hiszen önmaga akar elveszni.” Fülep Lajos: *Pusztul-e a magyarság?* *Nyugat*, 1933. okt. 1. XXVI. évf. 19. sz. 281-287.

(11) Lásd erről kissé részletesebben jelen dolgozat szerzőinek egy korábbi tanulmányát. Kapás István—Veres Sándor: *Pszichoanalízis, morál és a keresztény eszmeiség*. (Adalékok a magyarországi katolicizmus Freud-recepciójához). Kézirat. E tanulmányban a szerzők a korabeli — két világháború közötti — magyar teológiai irodalom áttekintésével próbálták rekonstruálni a keresztény morál és a pszichoanalízis viszonyát.

SZÜCSMESTEREK RAJZAIBÓL